

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СИДОРУК Ірина Ігорівна

УДК 378.2:364-43-047.22(043.5)

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор
Лякішева Анна Володимирівна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри
соціальної роботи та педагогіки вищої
школи.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Трубавіна Ірина Миколаївна,
Національна академія Національної
гвардії України, професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін;

доктор педагогічних наук, професор
Чернуха Надія Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри соціальної реабілітації та
соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, доцент
Шахрай Валентина Михайлівна,
Інститут проблем виховання НАПН
України, завідувач лабораторії
інституційного виховання.

Захист відбудеться 18 березня 2021 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 17 лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мешко Г. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глобальні зміни, швидкий технічний прогрес, віртуалізація соціального середовища, зростаюча поляризація українського соціуму, негативні суспільні явища (булінг у дитячому та молодіжному колективах, мобінг на робочому місці, насильство в сім'ях, наркоманія тощо) впливають на розвиток усіх сфер і галузей суспільного життя, спричиняють зміни на особистісному й суспільному рівнях та актуалізують значущість проблеми формування соціально компетентної особистості фахівця. Особливо це стосується соціальних працівників, зміст діяльності яких пов'язаний із безпосередньою взаємодією з клієнтами, людьми і їх групами, громадою, соціальними інституціями, а соціальна компетентність є основним інструментом професійної взаємодії. Як інтегративна характеристика особистості та результат її фахової підготовки, соціальна компетентність майбутнього соціального працівника спроможна забезпечити вихід за межі нормативної діяльності, створення, трансляцію і передачу цінностей, зумовити особистісний, соціальний розвиток клієнта. Вона передбачає здатність співпрацювати, контактувати, брати соціальну відповідальність за наслідки власних вчинків, взаємодію з об'єктами та суб'єктами професійної діяльності, соціальним середовищем; є необхідною умовою якісної фахової підготовки, ефективності майбутньої професійної діяльності, конкурентоспроможності на ринку праці і результативності процесів професіоналізації.

Водночас актуалізується роль закладів вищої освіти, котрі можуть впливати на темпи, якість та способи реалізації соціально-економічної політики країни, сприяти розв'язанню нагальних соціальних проблем через підготовку конкурентоспроможних, соціально компетентних соціальних працівників, що, зі свого боку, потребує якісних змін у сфері вищої освіти. Ці процеси реалізуються в контексті компетентнісного підходу, нормативно-правове регулювання запровадження якого у вищу освіту України зумовлено ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС, новою редакцією Закону України «Про вищу освіту», прийняттям в Україні Національної рамки кваліфікацій, Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти», «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.», стандарту вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та ін.

Зважаючи на актуальність проблеми, закономірним вважаємо збільшення чисельності наукових досліджень щодо теоретичних та методичних аспектів компетентнісного підходу у вищій освіті та підготовки висококваліфікованих фахівців (І. Бех, В. Болотов, П. Гусак, О. Дубасенюк, Дж. Равен, І. Зимняя, В. Кравець, В. Луговий, Г. Малик, Г. Мешко, Л. Овсієнко, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіна, І. Смагін, Г. Терещук, С. Трубачева, С. Фурдуй, А. Хуторської, В. Чайка, Н. Чернуха та ін.), сучасних тенденцій розвитку соціальної роботи та підготовки майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів (С. Архипова, О. Безпалько, О. Бартош, Г. Біляченко, Л. Березовська, М. Боделан, Р. Вайнола, Т. Веретенко, Н. Горішна, М. Доуел, Л. Дітковська, О. Караман, О. Карпенко, І. Козубовська, А. Конончук, В. Корнещук, В. Костіна, М. Лукашевич, А. Лякішева, Л. Міщик, Н. Олексюк, Л. Петришин, В. Поліщук, Л. Романовська, Т. Семигіна,

Г. Слосанська, Я. Співак, І. Савельчук, С. Харченко й ін.), досліджень соціальної компетентності особистості (У. Каннінг, Р. Канфер, І. Трубавіна, В. Шахрай, Р. Шнайдер та ін.).

Вітчизняні та закордонні науковці вивчають питання формування соціальної компетентності у майбутніх фахівців різних профілів: студентів закладів вищої освіти й коледжів (Т. Ашурова, Н. Борбич, Т. Василюк, Г. Гедвілієне, С. Гервієне, О. Земцова, С. Зізієне, Н. Ляхова, О. Московчук, А. Пасвенкієне, С. Рачева, Н. Чернуха); гуманітарних спеціальностей (О. Жукова); економіко-управлінських, економічних спеціальностей (Л. Андрєєва, О. Грибанова, І. Зарубінська, Н. Корм'ягіна); психологів (Л. Єременко, Р. Скірко); юристів (Н. Малюткіна); учителів (Н. Лупанова, О. Юрченко); педагогів-дефектологів (Н. Лавська); педагогів-психологів (Л. Карімова); журналістів (О. Козлова); філологів (С. Остапенко); фахівців сфери обслуговування (І. Шпичко), сервісу й туризму (О. Тарасенко) і правоохоронної сфери (В. Кійков, О. Тогочинський), служби цивільного захисту України (Г. Хлипавка); викладачів (О. Субіна) та ін.

Проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів, фахівців із соціальної роботи відображені в працях Є. Муніца, Я. Сноубар; О. Лісовця (соціально-правова компетентність); О. Мінкіної, А. Рибаквої (соціально-психологічна компетентність); С. Серякової, О. Леванової, Т. Пушкарьової, Я. Баскакової (соціально-педагогічна компетентність); А. Фатихової (соціально-перцептивна компетентність). Водночас теоретичний аналіз наукових джерел і практичного досвіду закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери, засвідчує, що, попри наявність значної кількості матеріалів (теоретичних, методичних, практичних тощо) із досліджуваної проблеми, обмаль наукових розвідок щодо специфіки формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників на рівні системного підходу та все ще актуальною є потреба розроблення й упровадження прогресивних змін у систему вищої освіти України в контексті формування соціальної компетентності студентів зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота.

Актуальність означеної проблеми значною мірою посилюється виявленими суперечностями між:

– сучасними вимогами суспільства до фахівців соціальної сфери, запитами роботодавців, які потребують соціально компетентних соціальних працівників, котрі здатні ефективно взаємодіяти із соціумом, установлювати контакти з об'єктами та суб'єктами професійної взаємодії, продуктивно реалізовувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника, значущістю соціальної компетентності як провідної якості особистості та недостатнім рівнем її сформованості в майбутніх фахівців загалом й окремих її компонентів зокрема;

– необхідністю «прив'язки» освіти до потреб ринку праці, розроблення дієвої системи в умовах закладу вищої освіти, спрямованої на формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, та недостатньою розробленістю цілісної концепції й моделі реалізації зазначеного;

– потребою формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти, внутрішніх

настановлень у студентів на соціо професійний саморозвиток, самоосвіту та недостатньою розробленістю науково-методичного забезпечення цього процесу;

– необхідністю комплексної діагностики й моніторингу рівня сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників і недостатньою розробленістю відповідних критеріїв, показників та механізмів реалізації зазначеного.

Окреслені суперечності актуалізували потребу створення системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, яка орієнтована на інтеграцію університетської освіти, неформальної й інформальної та в якій стрижневе місце належить внутрішньо мотивованому студенту, котрий орієнтований на соціо професійний саморозвиток та здатен вибудувувати його індивідуальну траєкторію, є соціально активним й ефективно взаємодіє з різними соціальними групами, інституціями, клієнтами, здатен учитися протягом життя.

Актуальність озвучених проблем, їх недостатня теоретична та методична розробленість у теорії й практиці соціальної роботи, необхідність розв'язання та усунення суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Реалізація принципу людиноцентризму в сучасній національній освіті» (державна реєстрація № 0113U002224), відповідно до плану наукових досліджень кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (державна реєстрація № 0119U000672), «Компетентнісна модель фахівця» (державна реєстрація № 0119U001797). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 17 від 29.11.2017 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 30.01.2018 р.).

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутніх соціальних працівників.

Предмет дослідження – формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні взаємопов'язані завдання:

1. Дослідити тенденції підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти в Україні та ступінь наукової розробленості проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

2. Схарактеризувати сутність, визначити структурно-компонентний склад соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

3. Визначити критерії, показники рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників та відповідний діагностичний інструментарій.

4. Розробити модель соціально компетентного соціального працівника й обґрунтувати концепцію формування його соціальної компетентності.

5. Обґрунтувати та змоделювати систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

6. Визначити організаційно-педагогічні умови й розробити науково-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

7. Експериментально перевірити дієвість системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Провідною ідеєю дослідження є розуміння того, що підґрунтям формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників є компетентнісний, системний, синергетичний, діяльнісний, студентоцентризований, середовищний, акмеологічний підходи. Цей процес реалізується як компонент системи фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти; ґрунтується на моделі соціальної компетентності майбутнього соціального працівника, моделі соціально компетентного соціального працівника, теорії й практиці соціальної роботи; передбачає формування соціальної компетентності студентів через побудову майбутніми фахівцями індивідуальної траєкторії соціо професійного розвитку, налагодження міжсекторної взаємодії між закладами вищої освіти (формальна освіта) і соціальними інститутами (неформальна освіта) й формування в студентів компетенцій для навчання (освіти) протягом життя (інформальна освіта).

Концепція дослідження. Створення й упровадження системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процес фахової підготовки, що спроектована на основі моделі самої соціальної компетентності, компонентів процесу її формування, їх взаємодії та взаємозумовленості й відображає модель соціально компетентного соціального працівника, сприяє позитивній динаміці формування рівнів соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Концепція містить *чотири взаємопов'язаних концепти*, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження, а саме:

– методологічний, що акумулює філософське підґрунтя, відбиває єдність та взаємозалежність фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми дослідження (компетентнісного, системного, синергетичного, діяльнісного, студентоцентризованого, середовищного, акмеологічного) і принципів (загальнонаукових та специфічних, провідним серед яких є принцип навчання (освіти) протягом життя);

– теоретичний, котрий визначає систему наукових ідей, положень, категорій, дефініцій, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми і які покладено в основу системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки та відображено в її графічній моделі. Ідеї про розуміння компонентної структури соціальної компетентності

майбутнього соціального працівника, теорії, моделі її реалізації; закономірності й організаційно-педагогічні умови формування особистості соціально компетентного фахівця, стимулювання його до самоосвіти, саморозвитку, вироблення компетенцій для навчання (освіти) протягом життя. Це ідеї врахування особливостей і перспектив розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти та спрямування студентів на його діяльнісне освоєння через розширення знань про соціум, його ціннісні засади, активізуючи майбутніх соціальних працівників і залучаючи їх до практичної соціально-професійної діяльності на рівні як закладу вищої освіти, так і громади;

– методичний, зміст якого розкрито в науково-методичному забезпеченні процесу формування соціальної компетентності студентів-здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота; передбачає розробку етапів формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, методики діагностики та оцінювання рівнів сформованості соціальної компетентності студентів, реалізацію організаційно-методичних заходів, які забезпечать співпрацю закладу вищої освіти з професійним середовищем (організаціями, установами) для збагачення освітнього університетського середовища соціальним складником та формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки;

– технологічний, що передбачає розробку, впровадження та експериментальну перевірку системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, котра ґрунтується на моделі соціально компетентного соціального працівника, діагностичному цільовизначенні, обґрунтуванні критеріїв, показників і рівнів сформованості досліджуваного конструкту, імплементації організаційно-педагогічних умов і науково-методичного забезпечення процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників з урахуванням визначених напрямів під час їх підготовки в умовах університетської освіти.

Окреслені концепти стали підґрунтям для побудови **гіпотези** про те, що формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників може стати повноцінним різноаспектним дієвим процесом за умови впровадження в освітній процес закладу вищої освіти науково обґрунтованої, розробленої й експериментально перевіреної системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, структурними компонентами якої є підсистеми – відповідні блоки: теоретико-методологічний, цільовий, змістово-процесуальний, результативний, а результатом буде сформованість соціальної компетентності в майбутніх соціальних працівників.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових припущеннях**, згідно з якими позитивна динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників можлива, якщо:

– *розробити систему* та графічну модель формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки як її складник, котрі будуть зорієнтовані на забезпечення цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього фахівця, його мотивацію, ціннісні орієнтації, світоглядну, когнітивно-діяльнісну сфери; формування в студентів здатності до регуляції процесу й результату реалізації компетентності, рефлексії власної соціо професійної

діяльності та діяльності інших, самонавчання, саморозвитку; формування компетенцій для навчання протягом життя; *побудувати її* на основі моделі самої соціальної компетентності, моделі соціально компетентного соціального працівника, його підготовки, що забезпечить цілісність, неперервність означеного процесу під час особистісного, соціо професійного становлення студента-здобувача освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота;

– сформуванню внутрішню мотивацію в студентів і настановлення на оволодіння й прояв соціальної компетентності в міжособистісній взаємодії та соціально-професійній діяльності через усвідомлення її змісту й аналіз сформованості її компонентів у себе;

– забезпечити реалізацію в закладі вищої освіти організаційно-педагогічних умов з урахуванням визначених напрямів формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, потреб та інтересів суспільства, ринку праці, споживачів соціальних послуг для особистісного, соціо професійного становлення особистості майбутнього соціального працівника;

– розробити науково-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, що відображає мету, завдання, наукові підходи, принципи підготовки, забезпечує формування структурних компонентів відповідної компетентності через імплементацію інноваційних технологій, традиційних та інноваційних форм, методів, засобів в освітній процес закладу вищої освіти.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять наукові ідеї та положення, що ґрунтуються на: *компетентнісному* підході у вищій освіті (І. Бех, В. Болотов, Р. Весселінк, І. Волощук, О. Жук, І. Зимня, Г. Малик, М. Мулдер, Л. Овсієнко, О. Онопрієнко, І. Родигіна, І. Смагін, С. Трубачева, С. Фурдуй, А. Хуторської, В. Чайка, Е. Шорт та ін.), *системному* (Т. Ільїна, Н. Кузьміна, С. Рубінштейн, В. Сластьонін, В. Якунін та ін.), *синергетичному* (О. Дубасенюк, А. Коломієць, Н. Лазаренко й ін.), *діяльнісному* (Р. Зозуляк-Случик, І. Підласий, О. Плахова), *студентоцентрованому* (І. Бабин, Р. Вагенаар, Й. Гонзалез, Н. Гришина, І. Логущенко, С. Фурдуй) підходах; *середовищному* підході у вищій освіті та підготовці соціальних працівників (А. Баль, Н. Бахмат, М. Братко, О. Гора, О. Горчакова, В. Желанова, Я. Ільчишин, О. Караман, Ж. Петрочко, Г. Полякова, А. Рижанова, І. Шеплякова, О. Якимович й ін.); *акмеологічному* підході в освіті (Т. Дерека, О. Дубасенюк, Р. Зозуляк-Случик, С. Калаур, Н. Олексюк, Г. Сазоненко, Г. Сотська, Я. Співак та ін.); *підготовці майбутніх соціальних працівників* (О. Бартош, Г. Біляченко, М. Боделан, М. Букач, Т. Веретенко, Р. Зозуляк-Случик, В. Корнещук, Н. Останіна, О. Повідайчик, В. Поліщук, Л. Ребуха, Н. Суховєєва й ін.); *проектуванні змісту* професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (О. Безпалько, А. Капська, І. Козубовська, І. Мельничук, І. Парфанович, В. Поліщук, І. Трубавіна, С. Харченко та ін.); *теоретичних обґрунтуваннях* сутності понять «компетенція», «компетентність» (С. Адам, Н. Бібік, О. Бондаренко, Н. Глузман, М. Головань, П. Гусак, О. Кучай, С. Лейко, О. Пометун, І. Трубавіна й ін.), «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» (Т. Ашурова, Н. Борбич, Г. Василюк, М. Гончарова-Горянська, М. Докторович, О. Жукова, І. Зарубінська,

У. Каннінг, В. Козачок, Л. Росе-Красно, В. Шахрай та ін.); *теоретичних основах формування соціальної компетентності* (як автономної частини або складника) майбутнього соціального працівника (О. Гомонюк, О. Леванова, О. Лісовець, Є. Муниц, Я. Сноубар, А. Рибаківа, С. Серякова, А. Фатихова та ін.); *теорії когнітивного розвитку* (Ж. Піаже); *таксономії Блума*, переглянутої й модифікованої його послідовниками (Л. Андерсен, У. Доусон, Д. Кратвол, Е. Сімпсон, Т. Ферріс та С. Азіз, А. Херроу); *технології повного засвоєння знань* (Б. Блум, Дж. Керролл), і модифікованого її варіанта (В. Беспалько, М. Кларін); *методиці навчання на основі повного засвоєння знань* (Дж. Блок та Л. Андерсон); *теорії формування соціальної поведінки* (А. Лякішева).

Для виконання поставлених у дослідженні завдань і перевірки гіпотези використано такі **методи**: *теоретичні* – аналіз нормативних документів, освітніх програм, навчальних планів, змісту програм навчальних дисциплін, інтернет-ресурсів щодо підготовки майбутніх соціальних працівників; аналіз джерел, філософських, соціально-педагогічних, психологічних, педагогічних праць, праць із соціальної роботи для обґрунтування авторської системи; порівняльно-педагогічний аналіз наукової літератури для уточнення сутності дефініцій; систематизація й узагальнення теоретичних положень для розробки складників соціальної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери; метод моделювання педагогічних процесів і явищ для розробки графічної моделі системи формування соціальної компетентності зазначених фахівців; узагальнення й корекція теоретико-методичних позицій та експериментальних даних для наукового обґрунтування практичних шляхів формування досліджуваного конструкту; *емпіричні* – кількісні (анкетування, письмове опитування, тестування), якісні (бесіда, аналіз документації й продуктів діяльності, експертна оцінка), обсерваційні (включене спостереження, самооцінка, моніторинг) для виявлення рівня сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; *педагогічний експеримент* – для перевірки ефективності авторської системи; *методи математичної статистики* (метод середніх величин, методи аналізу емпіричних даних за допомогою сучасних інформаційних технологій (програма *Microsoft Excel*), t-критерій Стьюдента) для обробки отриманих результатів, аналізу та перевірки гіпотези; *графічні* – для наочного ілюстрування й порівняння результатів дослідження в графічних зображеннях і табличних формах та ін.

Експериментальна база дослідження. Основною базою для організації дослідницько-експериментальної роботи став Волинський національний університет імені Лесі Українки. Учасниками дослідження також були студенти, викладачі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, працівники молодіжного центру Волині (проект громадської організації «Молодіжна платформа»), громадської організації «Імаго». На різних етапах педагогічного експерименту в ньому взяли участь 655 здобувачів першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, 35 працівників закладів вищої освіти, установ та організацій.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– *обґрунтовано* концепцію формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, котра ґрунтується на теоретичному, методичному, методологічному та технологічному концептах, основною ідеєю якої є гармонійний розвиток особистості в соціальній та професійній сферах, формування компетенцій для навчання (освіти) протягом життя, самоосвіти й саморозвитку, здатностей ефективно взаємодіяти із соціумом та продуктивно реалізовувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника;

– *науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено* систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, що представлена у формі взаємозумовлених складників, які поєднані між собою ієрархічними зв'язками. Вона має блочну структуру та охоплює: 1) теоретико-методологічний (наукові підходи, принципи); 2) цільовий (мета, завдання); 3) змістово-процесуальний (змістова підструктура: змістова характеристика мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного компонентів соціальної компетентності в структурі соціально компетентного майбутнього соціального працівника; процесуальна підструктура: етапи реалізації процесу формування соціальної компетентності (настановчо-мотиваційний; когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-результативний), організаційно-педагогічні умови, науково-методичне забезпечення та напрями процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; об'єкти й суб'єкти процесу, що досліджується); 4) результативний (компоненти, рівні та результат) блоки; *розроблено* її графічну модель;

– *розроблено* модель соціально компетентного соціального працівника, що відображає структуру самої соціальної компетентності (охоплює особистісні якості, мотиви, настановлення, цінності, домінантні функції, дії та здатність до їх реалізації (соціальні компетенції));

– *визначено* організаційно-педагогічні умови як системотвірний компонент процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти: 1) стимулювання соціальної активності студентів; 2) створення відкритого, збагаченого соціальним складником освітнього середовища закладу вищої освіти; 3) надання менторської підтримки студентам; 4) актуалізація інноваційних технологій, традиційних та інноваційних форм, методів, засобів дієвого формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

У процесі дослідження:

– *уточнено й конкретизовано* структуру та зміст соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти), що ґрунтується на структурі компетенції, компетентності й характеризується низьким (репродуктивним), середнім (конструктивним) і високим (творчим) рівнями;

– *визначено* критерії та показники рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників;

– *удосконалено* визначення сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» як трирівневого інтегративного утворення, що становить ключову соціальну компетентність, структура котрої ускладнюється, збагачується, набуває якісно нового змісту завдяки професійному складнику, будучи об'єктом соціально спрямованої професійної освіти під час навчання особистості в закладі вищої освіти (загальнопрофесійна соціальна компетентність) і містить спеціальну (предметну, академічну) соціальну компетентність;

– *набули подальшого розвитку* наукові положення й методика діагностики та формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, а також моніторингова технологія відстеження її динаміки в процесі фахової підготовки студентів.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що апробовано та доведено дієвість розробленої системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників-здобувачів освіти на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота в процесі їх фахової підготовки й можливості її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти; здійснено підбір ефективних інноваційних технологій, традиційних та інноваційних форм, методів і засобів підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті формування їхньої соціальної компетентності; визначено механізми впровадження організаційно-педагогічних умов та етапи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Практична реалізація авторської системи також визначається розробкою методики формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, де компенсаторну роль відведено розробленому факультативному курсу «Соціальна компетентність фахівця соціономічної сфери»; організацією діяльності студентського самоврядування та волонтерської групи, куруванням діяльності соціального театру й упровадженням соціальної вистави «Серце», організацією діяльності проблемних груп «Формування лідерських якостей студентів в позааудиторній роботі», «Особистісний розвиток та соціальна компетентність»; підготовкою й упровадженням соціальних проєктів, тренінгових програм («Соціальні права молоді» та «Активні громадяни», «Тренінг соціальної дії» й ін.); реалізацією грантової програми ПОЛіС*Поліція і Спільнота (як афілійована особа); організацією та проведенням акцій, налагодженням соціального партнерства із соціальними інституціями громади й ін.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери, а також у процесі створення навчально-методичних посібників та в самоосвітній діяльності студентів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/04/2971 від 11.11.2020 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/259 від 30.01.2020 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

(довідка № 01-23/49 від 06.02.2020 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 399/01 від 17.02.2020 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 80 від 20.11.2020 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-03/606 від 20.11.2020 р.), у діяльність молодіжного центру Волині (проект громадської організації «Молодіжна платформа») (довідка від 17.04.2019 р.), громадської організації «ІМАГО» (довідка № 01 від 30.01.2020 р.).

Особистий внесок здобувача в працях, опублікованих у співавторстві, полягає в розробці діагностичної карти щодо виявлення рівня сформованості компетенцій для навчання протягом життя в майбутніх соціальних педагогів й аналізі результатів опитування [11], форм, засобів та методів навчання, що дають змогу активізувати інформаційну активність студентів – майбутніх соціальних працівників [13]; розгляді особливостей упровадження в практику соціально-педагогічної діяльності різних видів терапевтичної допомоги [27], можливостей Європейської волонтерської служби як механізму розвитку мобільності, соціальної активності молоді [29]; характеристиці поняття «соціальна активність особистості» [2; 30]; розкритті змістових та процесуальних аспектів тренінгу «Планування соціальної дії» [32], особливостей тьюторського супроводу тьютора в системі освіти [40], законодавчого забезпечення функціонування громад у сучасній Україні й розробці опитувальника щодо виявлення проблем сільської громади [41], окремих аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців [42; 47; 49]; аналізі нормативно-законодавчих документів у сфері державної молодіжної політики України [44], стану насильства серед дітей в українській загальноосвітній школі [45]; розробці анкети з дослідження навчальної та соціально-психологічної адаптації школярів із внутрішньо переміщених сімей до змінного нового мікросередовища й аналізі її результатів [46]; окресленні можливостей форм, методів, терапій у формуванні соціальної активності дитини з обмеженими можливостями в громадських об'єднаннях [48]; розкритті потенціалу та діяльності благодійних фондів щодо розв'язання нагальних соціальних проблем сучасного українського суспільства [50].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів: *міжнародних*: «Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne “Szedzy tradycją a nowoczesnością”» (Chełm, 2012), «Ресоціалізація неповнолітніх правопорушників» (Луцьк, 2012), «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді» (Луцьк, 2013), «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (Луцьк, 2013), «Сучасний світ і незрячі: доступність та інклюзія – нова якість життя» (Луцьк, 2013), «Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne “Praca człowieka jako kategoria edukacyjna”» (Chełm, 2015), VII Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів, (Луцьк, 2016), «Psychologiczne, socjologiczne, pedagogiczne, medyczne i etyczne-prawne uwarunkowania niepełnosprawności sensorycznej» (Zamosc, 2017), «Pedagogiczne uwarunkowania uchowan ryzykownych: terazniejszosc i przyszlosc» (Lublin, 2017), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016, 2017, 2020), «Актуальні

проблеми педагогіки і соціальної роботи» (Луцьк, 2017, 2018), «Науково-педагогічні школи: проблеми, здобутки та перспективи розвитку» (Житомир, 2018), «Психологія. Цінності. Духовність» (Луцьк, 2017), «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (Ніжин, 2018), «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах» (Київ, 2019), «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та спеціальної освіти» (Луцьк, 2019, 2020), «Формування ключових і предметних компетентностей засобами сучасних освітніх технологій» (Кривий Ріг, 2019), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи. Міждисциплінарні перспективи» (Баку; 2019); *всеукраїнських*: «Проблеми реформування соціального захисту людей з інвалідністю» (Луцьк, 2017), «Підготовка конкурентоздатного фахівця початкової освіти в контексті реалізації концепції “Нова українська школа”» (Луцьк, 2017), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2018, 2019), «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2019); *міжрегіональних*: «Молодіжна політика та молодіжна робота» (Дніпро, 2016); *всеукраїнських круглих столах*: «Переживання безпеки і толерантність особистості в сучасних умовах демократії» (Луцьк, 2017), «Компетентнісна модель викладача вищої школи. Демаркація меж творчості та вимог нової інформаційної доби» (Луцьк, 2019), «Педагогічний дискурс» (Луцьк, 2017, 2019); *міжнародному і науково-практичному (з міжнародною участю) семінарах*: «Problemy resocjalizacji w Europie» (Zamość, 2014), «Особливості мовленнєвих вад у дітей старшого шкільного, молодшого шкільного віку та їх усунення» (Луцьк, 2016); *міжрегіональному науково-методичному семінарі* «Завдання ПМПК та роль ГОІ в оптимізації спеціальної освіти та впровадженні інклюзивного навчання в умовах сучасного громадянського суспільства» (Луцьк, 2015); *науково-методичних семінарах*: «Підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери: зв'язок освіти та ринку праці» (Луцьк, 2019), «Сучасні стратегії та інноваційні моделі надання соціальних послуг» (Луцьк, 2020).

Основні положення й результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки (Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) (2017–2020 рр.).

Кандидатську дисертацію на тему «Підготовка майбутнього соціального педагога до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин» (спеціальність 13.00.05 – соціальна педагогіка), захищено в спеціалізованій раді із захисту дисертацій К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова у 2011 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 50 наукових і науково-методичних працях (33 із них одноосібні), зокрема в 4 монографіях, 23 статтях в наукових фахових виданнях України, інших держав та у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз, 15 статтях і тезах доповідей в інших виданнях; 3 навчально-методичних матеріалах та посібниках і 5 працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна праця складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, переліку умовних скорочень, висновків, додатків і списку використаних джерел (728 найменування, 86 із них – іноземними мовами), 15 додатків (на 215 сторінках). Дисертація містить 12 таблиць (на 10 сторінках), 16 рисунків (на 7 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 699 сторінок (основний текст – 377).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, указано на зв'язок роботи з науковими темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, його методологічну та теоретичну основи; представлено концепцію та гіпотезу дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення дисертаційної роботи; наведено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів; подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі *«Нова парадигма фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти»* проаналізовано сучасний стан, тенденції, проблеми фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні в контексті формування їхньої соціальної компетентності; схарактеризовано компетентнісний підхід як концептуальну та методологічну основу процесу формування соціальної компетентності студентів; висвітлено ступінь наукової розробленості проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників зокрема у вітчизняній та зарубіжній теорії й практиці.

Дослідження сучасного стану, тенденцій, проблем фахової підготовки майбутніх соціальних працівників (МСП) в Україні загалом та в контексті формування їхньої соціальної компетентності (СК) зокрема здійснено через: 1) *аналіз вимог*, які висуваються до соціально компетентних соціальних працівників і їх підготовки (вимоги держави, закладу вищої освіти, суспільства; вимоги до особистості, зумовлені професійною сферою; індивідуальні вимоги й прагнення студента щодо професійної підготовки та діяльності; міжнародні вимоги до особистості соціального працівника, його підготовки); 2) *аналіз освітньо-професійних програм* першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, на які заклади вищої освіти здійснювали набір абітурієнтів у період із 2016 по 2019 р.; 3) *аналіз кола основних проблем у сфері підготовки майбутніх фахівців* галузі знань 23 Соціальна робота та формування їхньої соціальної компетентності з подальшим окресленням шляхів їх розв'язання; 4) *організацію й проведення пілотного дослідження* щодо сформованості в майбутніх соціальних педагогів-здобувачів освітнього ступеня бакалавра соціальних компетенцій та компетенцій для навчання протягом життя (4 курс, 315 осіб). Установлено, що інтеграція вимог до соціально компетентних соціальних працівників й усунення виявлених проблем у сфері їхньої підготовки потребують модернізації вищої освіти України на компетентнісній основі.

Компетентнісний підхід визначено провідним у нашому дослідженні, оскільки він, *по-перше*, розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти в пріоритетній орієнтації на такі цілі університетської освіти, як здатність до навчання, самовиховання, самовизначення, самоактуалізації, навчання протягом

життя, набуття практичного досвіду й розвиток індивідуальності; *по-друге* – дає змогу змоделювати та спроєктувати результати освіти; *по-третє* – реалізує діяльнісний характер освіти, унаслідок чого освітній процес орієнтується на практичні результати, сприяє реалізації принципу нерозривного зв'язку процесу й результату; *по-четверте* – розширює умови, ресурси, функціональні можливості учасників середовищної взаємодії та забезпечує досягнення високої якості професійної підготовки студентів загалом і формування соціальної компетентності в майбутніх соціальних працівників зокрема; *по-п'яте* – забезпечує спроможність випускників закладів вищої освіти (ЗВО) відповідати новим запитам ринку праці. Дослідження компетентнісного підходу зумовило здійснення категорійно-понятійного аналізу таких його базових понять, як «компетенція» та «компетентність»; розкриття їх сутності й структури.

Аналіз науково-педагогічних напрацювань учених (Н. Борбич, Н. Бейліна, Т. Василюк, Г. Гедвілієне, Й. Гонзалез, О. Грибанова, А. Демчук, Л. Єременко, О. Жукова, І. Зарубінська, В. Кійков, О. Колобова, Н. Корм'ягіна, Е. Леганес-Лавалл, С. Лобато, Н. Лупанова, С. Остапенко, С. Перез-Алдегуер, Н. Перез-Есода, С. Рачева, А. Солдевіл, О. Тарасенко, Г. Філела, Г. Хлипавка, І. Шпичко, О. Юрченко та ін.) засвідчив актуальність означеної в дисертації проблеми, єдність думок щодо необхідності формування СК у фахівців різних профілів, зокрема соціономічної сфери як складника процесу становлення компетентних фахівців, основи їхньої професіоналізації. Опрацьовані наукові доробки свідчать про різні підходи щодо визначення сутності й змісту СК фахівця конкретної предметної сфери, методики її формування в умовах ЗВО. Аналіз сучасного стану наукової розробленості проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників дав змогу встановити, що соціальну компетентність майбутнього фахівця соціальної сфери (соціального педагога, фахівця із соціальної роботи) розглянуто як незалежну одиницю в структурі особистості (Є. Муніц) або як складник у структурі соціально-психологічної (О. Мінкіна, А. Рибаківа), соціально-перцептивної (А. Фатихова), соціально-правової (О. Лісовець) компетентностей. Проте кількість досліджень сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» є обмеженою, а питання її формування в процесі фахової підготовки – маловивченим.

У другому розділі *«Соціальна компетентність як предмет наукового дослідження»* розкрито основні підходи до визначення сутності соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, обґрунтовано її структуру; представлено розгорнуту змістову характеристику складників соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; схарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного конструкту в майбутніх соціальних працівників.

Розроблення проблеми формування соціальної компетентності потребувало розгляду й обґрунтування базових понять нашого дослідження: «соціальна компетентність особистості» (Т. Василюк, М. Докторович, У. Канінг, К. Рубін, Л. Росе-Краснор, В. Шахрай та ін.), «соціальна компетентність студента» (А. Демчук, С. Краснокутська, Н. Ляхова й ін.), «соціальна компетентність студента» (у контексті підготовки фахівців конкретного профілю) (І. Зарубінська,

Р. Скірко, О. Субіна, О. Жукова та ін.), «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» (О. Мінкіна, Є. Муніц, А. Фатихова, О. Гомонюк й ін.).

Систематизація наукових пошуків дала змогу схарактеризувати поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» як інтегративну характеристику особистості, сукупність мотивів діяльності, цінностей, настановлень та особистісно професійних якостей і здібностей, соціальних знань, умінь, навичок, компетенцій та досвіду їх реалізації, які уможливають ефективну взаємодію майбутнього фахівця із соціумом, установлення контактів із суб'єктами й об'єктами професійної взаємодії, участь у соціальних проектах, використання соціальних технологій в основних сферах діяльності та продуктивну реалізацію соціальних ролей, функцій у межах компетенції соціального працівника. Це трирівневе інтегративне утворення, що становить ключову соціальну компетентність, структура котрої ускладнюється, збагачується, набуває якісно нового змісту завдяки професійному складнику, будучи об'єктом соціально спрямованої професійної освіти під час навчання особистості в ЗВО (загальнопрофесійна соціальна компетентність) і містить спеціальну (предметну, академічну) соціальну компетентність.

Проаналізовано підходи до дослідження структури соціальної компетентності. Усі вони підкреслюють багатогранний характер конструкції. У межах першого підходу науковці розкривають структуру соціальної компетентності студента через інтегрований комплекс парціальних компетентностей (О. Борисенко, Т. Василюк, Є. Муніц) та інтегрований комплекс парціальних компетентностей, кожна з яких у своїй будові містить сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних компетенцій (А. Ашанін, А. Новикова). У межах другого підходу компонентний склад соціальної компетентності фахівця науковці представляють як сукупність компетенцій (Н. Бейліна, В. Недорезова, Ю. Слесарев), сукупність компетенцій та парціальних компонентів (Т. Ашурова). Представники третього підходу розкривають аналізований конструкт через сукупність парціальних компонентів (Я. Баскакова Н. Борбич, О. Варецька, А. Демчук, І. Зарубінська, О. Леванова, І. Мирна, С. Серякова, Р. Скірко, О. Субіна, І. Шпичко й ін.).

Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень соціальної компетентності, вивчення основних нормативних документів у галузі вищої освіти, власні напрацювання щодо розуміння сутності, змісту понять «компетенція» та «компетентність», їхньої структури дали змогу уточнити структуру соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників і визначити її як єдність та взаємозв'язок таких складників, як мотиваційно-ціннісний (МЦК), когнітивно-діяльнісний (КДК), особистісно-рефлексивний (ОРК); обґрунтувати критерії, показники й рівні сформованості щодо кожного компонента.

Мотиваційно-ціннісний компонент СК МСП охоплює мотиви, цілі, потреби, цінності, мотиваційні та ціннісні орієнтації, особистісні й соціо професійні настановлення, передбачає готовність особистості до прояву компетентності, здатність до соціального та професійного саморозвитку; містить ставлення до змісту компетентності та настановлення на її розвиток. Розроблено такі критерії МЦК СК МСП: 1) мотиваційна підструктура – сила та стійкість мотиваційних орієнтацій особистісного й соціо професійного становлення студента; сила та стійкість

мотиваційних орієнтацій у соціально-професійній діяльності; сила й стійкість мотиваційних орієнтацій у міжособистісних стосунках, що становлять основу соціальної спрямованості студента, рівень соціально-професійної зрілості та конкретизуються в показниках; 2) ціннісна підструктура – чіткість ієрархії соціально значущих, професійних цінностей; сила та стійкість просоціальних ціннісних орієнтацій; розвиненість ціннісно-сміслового розуміння студентами соціальної дійсності; ставлення до соціальних норм і цінностей, що конкретизуються в показниках.

Когнітивно-діяльнісний компонент СК МСП передбачає сформованість системи соціальних компетенцій та здатність особистості пізнавати соціально-професійну реальність, прояв компетентності, соціальної поведінки в основних сферах діяльності та міжособистісної взаємодії. Розроблено такі критерії КДК СК МСП: 1) для когнітивної підструктури – глибина, повнота, міцність і структурованість соціальних знань; розвиненість, ступінь розуміння предметної сфери; розуміння змісту сфери діяльності; глибина, повнота, міцність знань щодо того, «як діяти», «як бути»; розвиненість системи інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації, яка визначає рівень адекватності й успішності соціальної взаємодії, що конкретизуються в показниках; 2) для діяльнісної підструктури – якість сформованості соціально-професійних умінь, навичок (уміння та навички соціального функціонування, реалізації соціально-професійних функцій); якість, багатство рольового репертуару соціальної поведінки; багатство практичного соціального досвіду, досвіду в розв'язанні складних соціально-професійних проблем; ступінь прояву соціальної активності, автономності, адаптивності, соціально-професійної мобільності, їх якість, що конкретизуються в показниках.

Особистісно-рефлексивний компонент СК МСП передбачає регуляцію процесу та результату реалізації компетентності (наявність соціально значущих якостей особистості), розвинену здатність до рефлексії власної соціально-професійної діяльності й діяльності інших. Розроблено такі критерії ОРК СК МСП: 1) для особистісної підструктури – ступінь розвиненості соціально значущих якостей особистості (психічних та індивідуальних властивостей фахівця, що визначають СК МСП, внутрішніх потреб у ній); здатностей, що конкретизуються в показниках; 2) для рефлексивної підструктури – повнота, ступінь розвиненості спроможності до рефлексії власної соціально-професійної діяльності й діяльності інших, що конкретизуються в показниках.

Визначено та схарактеризовано три рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників – низький (репродуктивний), середній (конструктивний) і високий (творчий).

У третьому розділі **«Наукове обґрунтування системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників»** розроблено модель соціально компетентного соціального працівника, обґрунтовано концепцію формування його соціальної компетентності; науково обґрунтовано, змодельовано та схарактеризовано систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Установлено, що аби розробити систему формування СК МСП у процесі фахової підготовки, потрібно обґрунтувати й розробити модель його особистості (за принципом послідовності). *Модель соціально компетентного соціального*

працівника визначено як опис того, до чого повинен бути придатний такий фахівець, до реалізації яких функцій він має бути готовим і якими соціально-професійними компетенціями, якостями, цінностями повинен володіти. Одночасно наголошено на тому, що модель має відповідати новій освітній парадигмі – компетентнісному підходу. Тому в основу моделі соціально компетентного фахівця покладено змістову характеристику та обґрунтовану структуру самої СК, носієм якої й має бути особистість. До її структури включено домінантні функції соціального характеру та здатності до реалізації цих функцій, професійно й соціально значущі особистісні якості та індивідуальні властивості соціально компетентного фахівця (мотиваційні, ціннісні орієнтації; властивості характеру; комунікативні, вербальні й рефлексивні вміння), систему соціальних компетенцій. Зазначено, що модель соціально компетентного соціального працівника є певним еталоном, бажаним взірцем належно підготовленого фахівця.

Формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників розкрито як керований процес оволодіння студентів компетенціями (соціальними, професійними), набуття досвіду їх реалізації на практиці в нових, нестандартних ситуаціях, розвитку особистісно-професійних соціально значущих характеристик, якостей і властивостей, через створення в закладі вищої освіти стимуляційного (зокрема до самонавчання та саморозвитку), збагаченого соціальним складником освітнього середовища.

Концепцію формування СК МСП представлено як цілісну систему поглядів, яка дає змогу створити належні умови для фахової підготовки МСП і на основі якої відбувається формування в них соціальної компетентності. У її основу покладено ідеї інтеграції формальної, неформальної, інформальної освіти; формування СК МСП у процесі фахової підготовки із забезпеченням безперервного процесу вдосконалення, самовдосконалення й саморозвитку; здійснення модернізації освітнього процесу закладу вищої освіти на засадах компетентнісного підходу. Вона має мету, завдання, основні характеристики. Окреслено теоретичний, методичний, методологічний та технологічний концепти. Сформульовано припущення, що концепція буде максимально ефективною, якщо в студентів сформувати стійкі настановлення на соціальний і професійний саморозвиток; здатність до регуляції процесу й результату реалізації компетентності; здатність до рефлексії власної соціо професійної діяльності та діяльності інших; сформувати в них компетенції для навчання (освіти) протягом життя; створити умови для прояву соціальної компетентності.

Систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки потрактовано як специфічно організований процес професійної підготовки, упорядковану множину взаємопов'язаних складників, побудовану як сукупність певних блоків, що взаємодіють між собою, утворюючи цілісність, яка спрямована на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного й особистісно-рефлексивного складників СК МСП і компетентності загалом, соціо професійний саморозвиток здобувачів вищої освіти та формування в них компетенцій для навчання протягом життя.

Визначено, що застосування методу моделювання у формуванні соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників сприятиме вивченню процесу до

моменту його здійснення; проектуванню цілеспрямованого процесу розвитку окремих компонентів у структурі СК МСП і компетентності в цілому; виявленню утруднень та їх усунення до моменту реальної появи в досліджуваному процесі; прогнозуванню підготовки майбутніх фахівців, оскільки є передумовою його вивчення до моменту реалізації; відтворенню освітнього процесу з формування СК МСП, що дасть змогу провести теоретичний аналіз та уможливить ефективну реалізацію процесу. Розроблена модель системи формування СК МСП у процесі фахової підготовки – це своєрідна «дорожня карта», що охоплює взаємозв'язок компонентів, які дають об'єктивну й достатньо повну інформацію про мету, зміст, характер і результат діяльності соціально компетентних МСП; складники та науково-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності студентів й організаційно-педагогічні умови ефективності цього процесу за визначеними напрямками.

Пропонована система зумовлена соціальним замовленням і ґрунтується на моделі соціально компетентного соціального працівника та нормативних вимогах до його підготовки, відображає багатофункціональну інтегровану конструкцію процесу систематизованої презентації теоретичних наукових результатів з очікуваним результатом, спрямована на забезпечення сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Вона є динамічною, оскільки надалі може модернізуватися, доповнюватися, видозмінюватися й оновлюватися залежно від запитів і зміни вимог громадян, суспільства, держави, що висуюються до соціально компетентних соціальних працівників та не претендує на вичерпний перелік представлених у системі аспектів. У запропонованій системі формування СК МСП у процесі фахової підготовки (рис. 1) виокремлено такі блоки, як *теоретико-методологічний, цільовий, змістово-процесуальний, результативний*.

Теоретико-методологічний блок передбачає визначення, обґрунтування й реалізацію концептуальних підходів та принципів, адекватних меті дослідження, що впливатимуть на досягнення позитивного результату – сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного компонентів соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників і компетентності загалом. Основними *підходами* визначено такі, як компетентнісний, системний, синергетичний (загальнонаукові), діяльнісний, студентоцентрований, середовищний, акмеологічний (конкретно наукові). *Принципи* – загальнонаукові (системності, гуманізму, інтеграції, оптимізації, гнучкості, доступності, свідомості, активності та самостійності, інформативності, соціального партнерства та співробітництва, оптимального поєднання різних форм і методів фахової підготовки, видів і форм діяльності, зв'язку теорії з практикою) і *специфічні* (навчання (освіти) протягом життя, динамічності, опори на життєвий досвід студентів, соціальної відповідності, рефлексії).

У *цільовому блоці* відображено мету (формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в освітньому процесі закладу вищої освіти) та завдання (сформувані й розвинути мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників) системи формування СК МСП у процесі фахової підготовки.

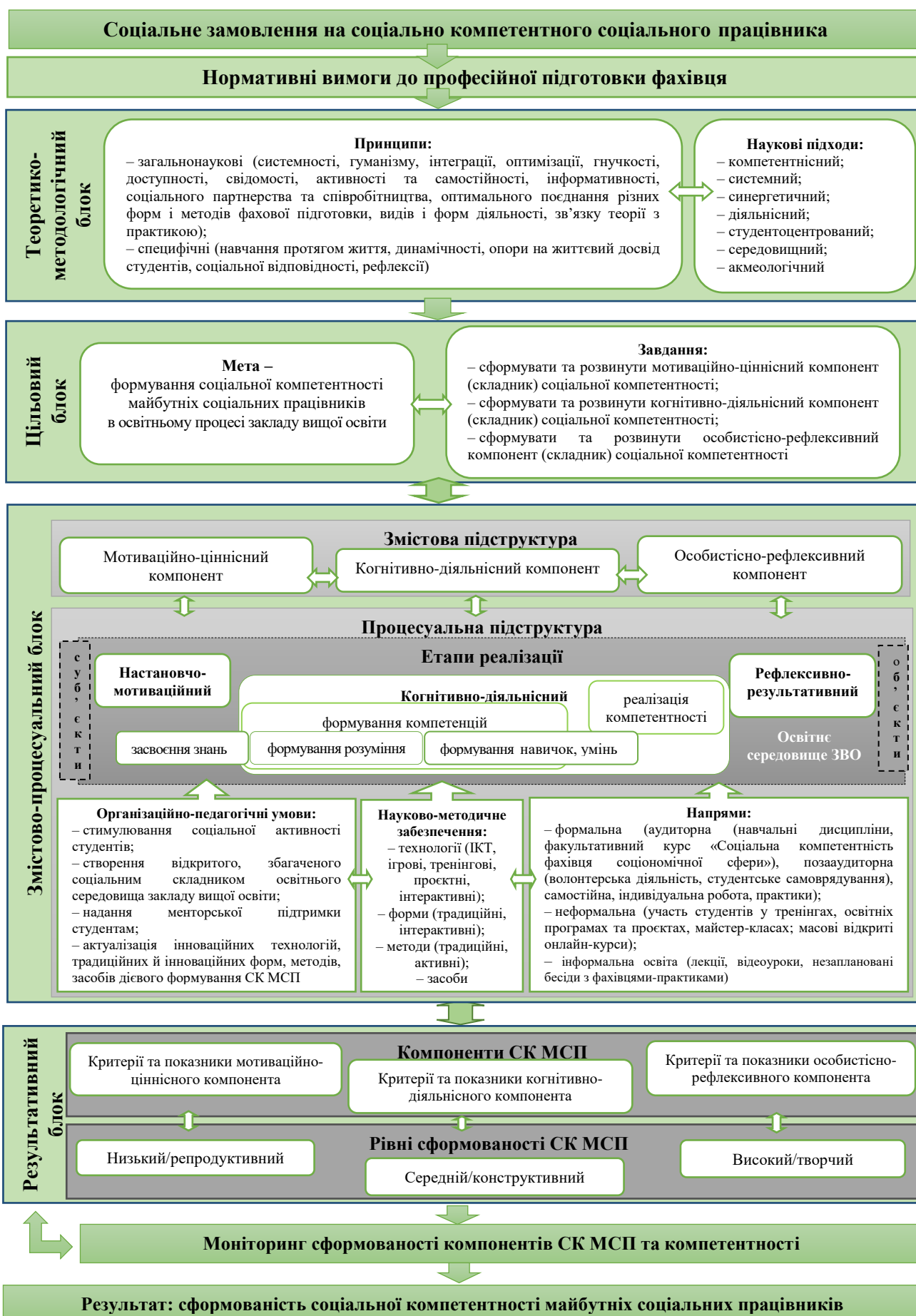

Рис. 1. Модель системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки

Змістово-процесуальний блок визначено стрижневим, оскільки він акумулює всі взаємозв'язки в запропонованій системі, відображає компоненти соціальної компетентності у структурі соціально компетентного соціального працівника, зміст, етапи процесу формування соціальної компетентності студентів, науково-методичне забезпечення, організаційно-педагогічні умови, напрями формування СК, об'єкти та суб'єкти досліджуваного процесу. Ним передбачено настановчо-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та рефлексивно-результативний етапи формування СК МСП.

Важливим елементом змістово-процесуального блоку системи формування СК МСП є визначені нами організаційно-педагогічні умови. *Перша* – це стимулювання соціальної активності студентів, що передбачає залучення здобувачів вищої освіти до волонтерської діяльності, реалізації та створення соціальних проєктів на рівні факультету, університету, громади; участь у соціальному театрі на базі закладу, студентському самоврядуванні; організацію акцій, заходів й участь у них. *Друга організаційно-педагогічна умова* – створення відкритого, збагаченого соціальним складником освітнього середовища закладу вищої освіти – спрямована на налагодження міжсекторної взаємодії ЗВО з різними службами та організаціями громади (на рівні соціального партнерства). Запровадження *третьої організаційно-педагогічної умови* передбачає наданням менторської підтримки студентам із питань формування їхньої соціальної компетентності, побудови індивідуальної траєкторії соціо професійного розвитку, саморозвитку, оволодіння компетенціями для навчання протягом життя. Реалізація *четвертої організаційно-педагогічної умови* спрямована на впровадження в освітній процес закладу вищої освіти інноваційних технологій, традиційних й інноваційних форм, методів, засобів формування соціальної компетентності МСП.

Основними *напрямами* формування СК МСП визначено *формальну* (аудиторна (навчальні дисципліни, факультативний курс «Соціальна компетентність фахівця соціономічної сфери»), позааудиторна (волонтерська діяльність, студентське самоврядування), самостійна, індивідуальна робота, практики), *неформальну* (участь студентів у тренінгах, освітніх програмах та проєктах, майстер-класах тощо, що організовувались у межах соціального партнерства з державними й недержавними інституціями тощо; масові відкриті онлайн-курси) та *інформальну освіту* (самоорганізоване набуття студентами певних соціальних чи професійних компетенцій, розвиток складників власної СК у процесі діяльності: лекції, відеоуроки, незаплановані бесіди з фахівцями-практиками тощо).

Результативний блок утворили компоненти СК МСП (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний); рівні її сформованості (низький (репродуктивний), середній (конструктивний), високий (творчий)), які визначалися нами у відповідності з виділеними критеріями та показниками; моніторингова технологія відстеження стану сформованості досліджуваного конструкту й результат – сформованість соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

У четвертому розділі **«Науково-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників»** розкрито теоретичні, практичні й методичні аспекти системи, що спрямовані на забезпечення

реалізації організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників та її компонентів.

Схарактеризовано *освітнє середовище закладу вищої освіти* як специфічно організований простір, комплекс спеціально створених умов освітнього й виховного процесів, соціально-предметних умов, котрі впливають на цілеспрямовану активну взаємодію суб'єктів освіти та забезпечують ефективне функціонування форм, методів і засобів освітнього процесу, завдання яких – формування соціально компетентного соціального працівника. Запропоновано алгоритм побудови такого середовища, окреслено завдання, реалізація яких забезпечить цей процес. Визначено компоненти та провідні принципи, які покладено в основу створення збагаченого соціальним складником освітнього середовища ЗВО (гуманізму, активності, партнерства, співробітництва, рефлексії, індивідуалізації, динамічності, ініціативності, відповідальності, навчання протягом життя). Важливими складниками освітнього середовища, що володіють особливим потенціалом у формуванні соціальної компетентності особистості, стимулюванні її соціальної активності, участь у яких є водночас і індикаторами, і чинниками розвитку соціальної компетентності, визначено студентське самоврядування та волонтерську діяльність.

Соціальне партнерство у сфері підготовки соціально компетентних майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти розглянуто як засіб і необхідний складник забезпечення якості, конкурентоспроможності й мобільності майбутніх фахівців на ринку праці, в основу яких покладено вміння співпрацювати, налагоджувати ділові стосунки з партнерами, зокрема зовнішніми, організовувати діяльність для досягнення спільної мети, долати комунікативні бар'єри, кваліфіковано здійснювати ділове спілкування під час виконання професійних завдань, самопрезентацію, бути лідерами тощо. Запропоновано модель такого партнерства, визначено переваги, основні напрями та зміст співпраці.

Розкрито *феномен менторства* як ефективного інструменту професійної підготовки, соціо професійного розвитку конкурентоспроможних на ринку праці майбутніх соціальних працівників, формування їх соціальної компетентності; засобу забезпечення принципу навчання протягом життя, студентоцентрованого, компетентнісно орієнтованого навчання. Визначено доцільність, переваги, типи менторства в ЗВО, окреслено основні напрями його здійснення в контексті формування СК МСП.

Акцентовано увагу на тому, що пріоритетом у процесі розробки та підбору інструментарію формування соціальної компетентності є потреба в розвитку внутрішнього потенціалу особистості студента як фундаменту його соціо професійного розвитку й становлення, а також урахування специфіки СК МСП та особливостей професійної підготовки таких фахівців. Результативними в контексті дослідження визначено інформаційно-комунікаційні, ігрові, тренінгові, проєктні, інтерактивні *технології*.

На їх основі здійснено підбір форм, методів організації освітнього процесу, спрямованого на формування соціальної компетентності МСП. Щодо *форм*, на яких акцентовано в авторській системі, виокремлено лекційні, практичні заняття в межах навчальних дисциплін та розробленого факультативного курсу, консультації,

самостійна робота, волонтерська діяльність, студентське самоврядування (*традиційні*), ігрові форми, тренінги, форуми, квести, акції, «живі бібліотеки», флешмоби, інформаційні форми, соціальний театр, форум-театр, менторство (*інтерактивні*). Під час формування СК МСП застосовано такі *методи*, як *традиційні* (словесні – бесіда, дискусія; наочні – метод ілюстрування, метод демонстрування; практичні) та *активні* (метод проєктів; інтерактивні; інформаційно-комунікативні методи; ігрові, тренінгові методи; метод самофутурування, метод аналізу конкретної ситуації, моделювання реального процесу міжособистісного спілкування, твір-есе), *нестандартний інтерактивний метод* – проєкт соціальної дії. Оптимальними *засобами* формування СК МСП визначено такі, як слово, масові відкриті онлайн-курси, дистанційні курси, мережеві засоби, підручники, посібники.

У п'ятому розділі **«Результати дослідницько-експериментальної роботи з формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників»** представлено загальну методика проведення наукового дослідження й діагностичний інструментарій визначення рівня сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; висвітлено результати констатувального експерименту; розкрито логіку впровадження системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти; представлено аналіз та інтерпретацію отриманих результатів.

Методика наукового пошуку щодо формування соціальної компетентності МСП в умовах ЗВО передбачала чотири етапи: теоретико-аналітичний, констатувальний, формувально-контрольний, узагальнювальний. Основу дослідницько-експериментальної роботи становили три етапи експерименту: пілотний, констатувальний, формувальний.

Діагностичний інструментарій для визначення стану сформованості СК МСП розроблявся з урахуванням сформульованого поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника», його змістової характеристики, структури, відповідно до окреслених критеріїв та показників. До діагностичного інструментарію введено стандартизовані методики задля діагностики СК як ключової, надпредметної компетентності та специфічні авторські – для вимірювання СК МСП у контексті соціально-професійної діяльності майбутнього соціального працівника («Опитувальник термінальних цінностей» (І. Сенін), тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості» (питальник «САМОАЛ»), методика «Вимірювання комунікативної та соціальної компетентності» КОСКОМ В. Кунициної, тест «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності» (модифікований варіант М. Фетискіна), вербальний тест «Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл), авторський опитувальник «Соціальна активність майбутніх фахівців») та ін. Запропоновані методики охопили всі досліджувані критерії і показники та дали змогу визначити ефективність процесу формування СК МСП й отримати достовірну та повну інформацію про них.

Констатувальним і формувальним етапами експерименту передбачено проведення вхідного (констатувального) та контрольного зрізів стану сформованості СК МСП. Отримані таким чином кількісні результати дослідницько-експериментальної роботи дали змогу розподілити МСП КГ й ЕГ за рівнями

розвитку соціальної компетентності (низький, середній і високий), а зведені рівневі результати сформованості компонентів СК МСП – простежити динаміку рівнів сформованості досліджуваного конструкту. На підставі цього зроблено висновок про ефективність (неефективність) для ЕГ розробленої системи формування СК МСП у процесі фахової підготовки. Вибіркову сукупність становили студенти напрямів підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка», 6.130102 «Соціальна робота» та спеціальності 231 Соціальна робота наборів 2013–2016 р., із яких 169 осіб становили контрольну групу, а 171 – експериментальну. Аналіз вхідних результатів дослідження щодо сформованості СК МСП, отриманих на констатувальному етапі експерименту із використанням t-критерію Стьюдента, засвідчив, що за всіма її компонентами відсутні статистично значущі відмінності між студентами контрольної та експериментальної груп, що дало змогу перейти до формувального етапу експерименту. Узагальнені дані, отримані під час діагностики за кожним із компонентів СК МСП, дали змогу зробити висновок, що майбутні соціальні працівники мають різні рівні її сформованості: високий рівень виявлено в 0,59 % досліджуваних КГ і в 0,58 % – ЕГ; середній – у 63,91 та 64,91 % відповідно, низький – у 35,50 і 34,50 %. Найнижчі результати отримано щодо когнітивно-діяльнісного й особистісно-рефлексивного компонентів СК.

Формувальний експеримент реалізовано в ЕГ на настановчо-мотиваційному, когнітивно-діяльнісному, рефлексивно-результативному (змістово-процесуальний блок у досліджуваній системі) етапах.

Настановчо-мотиваційний етап формування СК МСП (охоплював 1–3 семестри бакалаврської програми) передбачав актуалізацію мотивації й настановлень у студентів на соціо професійний, особистісний саморозвиток, формування та прояв соціальної компетентності. Це вимагало виконання таких завдань, як 1) виявлення схильності студентів до обраного фаху та мотивів їх вступу на спеціальність; 2) сприяння їхній успішній соціальній адаптації в умовах закладу вищої освіти; 3) розкриття можливостей університетського освітнього середовища в контексті формування соціальної компетентності студентів, їхнього професійного й особистісного розвитку, саморозвитку та мотивування студентів на освоєння цього середовища; 4) стимулювання активності й мобільності майбутніх соціальних працівників. Перше завдання реалізовано під час вивчення студентами навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Передусім продіагностовано схильність студентів до професії соціономічної сфери. Із цією метою застосовано «Опитувальник професійних переваг» (Д. Голланд). Результати діагностики та їх інтерпретація дали змогу виявити міру відповідності респондента кожному із шести типів особистості та професійному середовищу, однорідність його інтересів, установити пріоритет певної сфери діяльності для досліджуваних і міру їх адаптованості до різних професійних середовищ. Зазначене вище й написання студентами есе на тему «Чому я обрав (ла) професію соціального педагога/працівника?» дали змогу змоделювати «портрет студента» та визначити подальші кроки дослідження. Виконання другого завдання передбачало залучення до співпраці психолога університету. Реалізовано програму психологічної підтримки молоді, котра вмещувала анкетування «Особливості соціальної, психологічної адаптації студентів 1-го курсу», а за його результатами – проведення

мінілекції щодо адаптації студентів-першокурсників до освітнього середовища закладу вищої освіти, консультування й тренінгу. Третє й четверте завдання виконано через організацію та проведення низки заходів, серед яких – брифінги «Студентське самоврядування в дії та діяльність Наукового товариства аспірантів і студентів (НТАіС)», лекція «Волонтерський рух у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки»; зустріч із волонтером Корпусу миру Елісон Стоунер на тему «Волонтерський рух з Америки до нас» й ін.

Когнітивно-діяльнісний етап формування СК МСП (4–7 семестри бакалаврської програми) передбачав вироблення компетенцій та прояв СК на практиці. Компенсаторну роль на цьому етапі відведено факультативному курсу «Соціальна компетентність фахівця соціономічної сфери». Його мета – формування СК МСП через вироблення внутрішньої мотивації й настановлень у студентів на соціо професійний розвиток, розробку та побудову індивідуальної траєкторії такого розвитку, формування в майбутніх фахівців компетенцій для навчання протягом життя. Вона реалізовувалася через імплементацію в процес підготовки МСП теоретичного й практичного блоків. Перший мав на меті мотивувати студентів на особистісний і професійний розвиток, вироблення соціальної компетентності; засвоєння ними знань щодо вимог до соціально компетентних соціальних працівників, сутності, структури СК майбутніх фахівців соціономічної сфери, її змістової характеристики; методів діагностики складників досліджуваного конструкту та соціальної компетентності загалом; механізмів, способів формування й розвитку СК; шляхів прояву компетентності, соціальної поведінки та набуття власного соціального досвіду. Ціль другого блоку – сформувати в студентів 1) уміння будувати індивідуальну траєкторію соціо професійного розвитку в контексті формування соціальної компетентності; діагностувати рівень сформованості складників власної СК і компетентності в цілому; відбирати ефективні для себе й дієві способи, шляхи формування соціальної компетентності; демонструвати соціально відповідальну поведінку, уміння вибудовувати взаємини з людьми; передавати соціальний досвід у доступній формі на практиці; налагоджувати співпрацю з фахівцями та організаціями; розробляти й упроваджувати соціальні проекти на базі факультету, університету, громади; рефлексувати власну соціальну діяльність і діяльність інших; 2) систему соціальних компетенцій. Ураховуючи специфіку поняття «компетенція», її сутність та зміст, опрацьовуючи теоретичний матеріал факультативного курсу, ми ґрунтувалися на ідеї, що якість сформованої в МСП СК і пов'язаних із нею компетенцій буде вищою за умови розвитку в студентів когнітивної сфери через застосування теоретичних та прикладних аспектів модифікованої таксономії Блума. Основні її положення враховано під час формулювання завдань і запитань у процесі опрацювання студентами тем курсу, що дало змогу сформулювати цілі навчання через конкретні дії та операції, оцінити результати. Невід'ємним елементом кожного заняття в межах курсу була рефлексія, котра стосувалась оцінки ступеня досягнення цілей (навчальних, особистісних, професійних) через самооцінку, взаємооцінку, контроль знань тощо. Особливу увагу під час вивчення курсу звернуто на питання діагностики студентами сформованості складників власної СК із використанням визначеного діагностичного інструментарію. Реалізація зазначеного потребувала

певних часових затрат, оскільки отримані дані були підґрунтям аналізу, матеріалом для побудови перспективної траєкторії розвитку СК МСП (за менторської підтримки), відстеження динаміки сформованості складників СК та компетентності загалом. Студенти будували структуру власної соціальної компетентності за допомогою технології картування мислення (майнд-меппінг). Під час практичних занять, самостійної роботи учасники освітнього процесу застосовували онлайн-сервіс LearningApps. У межах курсу студентам пропонувалося самостійно, залежно від результатів діагностики складників соціальної компетентності, для її розвитку в ролі слухача пройти масовий відкритий онлайн-курс чи окремі теми із запропонованого переліку.

Апробували здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти засвоєні під час проходження факультативного курсу знання, вміння, навички, реалізовували компетенції на практиці й збагачували власний досвід у заходах, організованих та проведених як на базі університету, так і поза його межами. Зокрема, у співпраці з Молодіжним центром Волині (проект громадської організації «Молодіжна платформа») на засадах партнерства. Серед них – форуми молоді й патрульної поліції «Взаємодія робить нас сильними» та «Моя безпека в правовому колі»; тренінги «Моя безпека в правовому колі», «Соціальні права молоді» (на основі рекомендацій Enter та посібника Ради Європи «Компас» щодо доступу молодих людей із неблагополучних районів до соціальних прав), «Активні громадяни» (за програмою Британської ради для молоді в галузі міжкультурного діалогу й соціального розвитку), «Планування соціальної дії»; ігри «Країна гідності» та «Світ громад»; семінар «Молодіжна політика в Україні»; форум-театр «Соціальні права молоді»; презентації роботи громадських організацій міста Луцька (Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національний альянс», «Молодіжного центру Волині», громадських організацій «Імаго», «U-Report Ukraine») й ін. Студенти також були учасниками теоретично-прикладної освітньої програми «Волонтерський інкубатор» (за спільної підтримки Громадської ініціативи «Крим SOS», громадської організації «Переселенці Криму та Донбасу» й Міжнародної організації «Stabilization Support Services» (Toronto, Ontario, Canada)), проекту «Захисти себе Fest» (реалізовано громадською організацією «ВірГоу» за підтримки ПРООН і Міністерства закордонних справ Данії в партнерстві з Управлінням патрульної поліції у Волинській області й факультетом педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки), квесту для дітей «Cара kids quest», організованого на базі Академії Капа спільно з Управлінням патрульної поліції Волинської області тощо. Практична реалізація авторської системи також передбачала організацію діяльності студентського самоврядування та волонтерської групи, курування діяльності соціального театру й упровадження соціальної вистави «Серце», організацію діяльності проблемних груп «Формування лідерських якостей студентів в позааудиторній роботі», «Особистісний розвиток та соціальна компетентність», підготовку й упровадження соціальних проєктів; тренінгових програм, реалізації грантової програми ПОЛіС*Поліція і Спільнота (як афілійована особа). На початку кожного заходу, де студенти були учасниками чи організаторами/розробниками, проводився інструктаж, надавалася менторська

підтримка, як і загалом у процесі формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, а опісля здійснювалася рефлексія.

Рефлексивно-результативний етап (7–8 семестри бакалаврської програми) передбачав використання різних засобів варіативного контролю, діагностики й оцінки стану сформованості компонентів СК МСП із подальшою корекцією, узагальнення отриманих результатів формувальних заходів, здійснення рефлексивного аналізу роботи.

Для з'ясування дієвості системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки проведено контрольний зріз. Аналіз його результатів засвідчив, що за кількісними показниками сформованості всіх компонентів СК майбутні соціальні працівники з ЕГ «вийшли» з експериментального дослідження зі значно кращими результатами, порівняно зі студентами, котрі входили в КГ. Графічно динаміку рівнів сформованості СК МСП представлено на рис. 2 та 3.

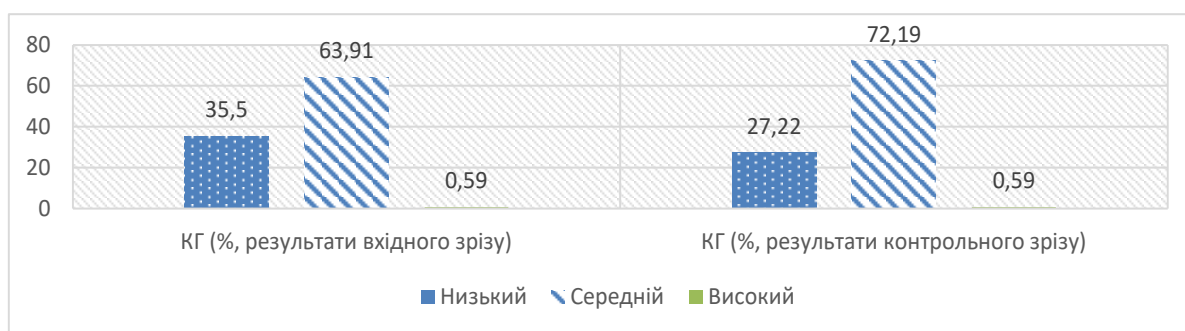

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників КГ (за результатами вхідного та контрольного зрізів)

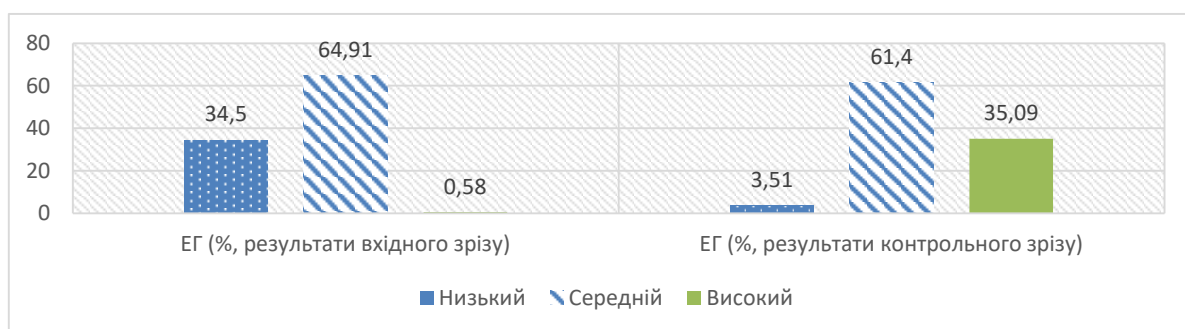

Рис. 3. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників ЕГ (за результатами вхідного та контрольного зрізів)

Для унаочнення результатів формувального експерименту в табл. 1 представлено дані приросту кількісного значення сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у %, у КГ й ЕГ на початку (вхідний зріз – ВЗ) та в кінці (контрольний зріз – КЗ) експерименту.

Динаміка сформованості СК МСП на формувальному етапі експерименту, %

Група	Рівень сформованості СК	Компоненти сформованості СК								
		мотиваційно-ціннісний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-рефлексивний		
		ВЗ	КЗ	ПР	ВЗ	КЗ	ПР	ВЗ	КЗ	ПР
КГ	Низький	6,51	6,51	0	86,98	59,76	-27,22	40,24	6,51	-33,73
	Середній	89,94	76,33	-13,61	12,43	39,64	+27,21	59,17	92,90	+33,73
	Високий	3,55	17,16	+13,61	0,59	0,59	0	0,59	0,59	0
ЕГ	Низький	7,02	1,17	-5,85	86,55	5,26	-81,26	39,77	2,34	-37,43
	Середній	90,06	53,80	-36,26	12,87	81,87	+69	59,65	63,74	+4,09
	Високий	2,92	45,03	+42,11	0,58	12,87	+12,29	0,58	33,92	+33,34

Примітка. ВЗ – вхідний зріз; КЗ – контрольний зріз; ПР – приріст.

Узагальнений аналіз сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, а також результатів, представлених у табл. 1, дав підставу стверджувати про наявність стійкої позитивної динаміки рівня її сформованості від переважно низького й середнього до середнього та високого в експериментальній і контрольній групах. Однак у КГ приріст високого рівня сформованості СК становить +13,61 %; 0 %; 0 %, тоді як в ЕГ він значно більший (+42,11 %; +12,29 %; +33,34 %). Істотний приріст сформованості компонентів СК майбутніх соціальних працівників, включених до ЕГ на середньому рівні, переконливо свідчить про стійку позитивну динаміку. Відзначимо, що в студентів із КГ приріст був не таким значним.

Щоб пересвідчитись у достовірності отриманих результатів, використано метод математичної статистики на основі обрахунку t-критерію Стьюдента. Отримані дані засвідчили, що на момент підсумкового контролю між студентами КГ та ЕГ встановлено статистично достовірні відмінності, що свідчить про істотні й статистично значущі переваги авторського підходу до формування всіх компонентів СК МСП. Отримані результати дають змогу стверджувати, що запропонована система формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки є дієвою та результативною.

ВИСНОВКИ

У дисертації в теоретичній, методичній та експериментальній площинах здійснено узагальнення й запропоновано нове розв'язання проблеми формування СК МСП у процесі фахової підготовки, що підтвердило основні припущення висунутої загальної та часткових гіпотез, засвідчило ефективність виконання поставлених завдань, дало підстави зробити такі **висновки й узагальнення**:

1. Обґрунтування нової парадигми фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах ЗВО України в контексті формування їхньої СК здійснено через аналіз компетентнісного підходу та актуалізацію потреби формування в особистості компетенцій для навчання протягом життя. На основі аналізу даних пілотного етапу експерименту встановлено, що майбутні соціальні педагоги (бакалаври-випускники) по завершенню граничного терміну навчання в ЗВО володіють соціальними компетенціями та компетенціями для навчання протягом

життя на середньому рівні, а фахова підготовка соціально компетентних МСП має відповідати новим запитам сучасного суспільства. Аналіз вимог, котрі висуваються до підготовки соціально компетентного соціального працівника в умовах університетської освіти, дав підставу окреслити та розглянути їх, урахувавши такі умовно визначені сфери: вимоги держави; вимоги ЗВО до соціально компетентного СП і його підготовки; вимоги до особистості СП, зумовлені професійною сферою; вимоги суспільства до особистості СП та його підготовки; індивідуальні вимоги й прагнення студента щодо професійної підготовки та діяльності; міжнародні вимоги до особистості соціального працівника, його підготовки. Власні дослідження й узагальнення основних положень, пропонованих науковцями, дали змогу: 1) простежити коло основних проблем у сфері підготовки майбутніх соціальних працівників та формування їхньої соціальної компетентності; 2) окреслити шляхи їх розв'язання. Розглянуті наукові доробки свідчать про різні підходи щодо визначення сутності й змісту соціальної компетентності фахівця певної предметної сфери, методики її формування в умовах закладу вищої освіти.

2. Провідним у дослідженні визначено компетентнісний підхід. На основі аналізу понять «компетенція», «компетентність», «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», їх суті, змісту та структури сформульовано визначення СК МСП, котру представлено як інтегративну характеристику особистості, сукупність мотивів діяльності, цінностей, настановлень й особистісно професійних якостей і здібностей, соціальних знань, умінь, навичок, компетенцій та досвіду їх реалізації, які уможливають ефективну взаємодію майбутнього фахівця із соціумом, установами контактів із суб'єктами й об'єктами професійної взаємодії, участь у соціальних проєктах, використання соціальних технологій в основних сферах діяльності та продуктивну реалізацію соціальних ролей, функцій у межах компетенції соціального працівника. Це трирівневе інтегративне утворення, що становить ключову соціальну компетентність, структура котрої ускладнюється, збагачується, набуває якісно нового змісту завдяки професійному складнику, будучи об'єктом соціально спрямованої професійної освіти під час навчання особистості в ЗВО, і містить спеціальну соціальну компетентність. Розроблення проблеми визначення структури соціальної компетентності майбутнього фахівця дало змогу простежити основні підходи до формування її компонентного складу. У межах першого підходу науковці розкривають структуру соціальної компетентності студента через інтегрований комплекс парціальних компетентностей та інтегрований комплекс парціальних компетентностей, кожна з яких у своїй будові містить сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних компетенцій. У межах другого підходу компонентний склад соціальної компетентності фахівця науковці представляють як сукупність компетенцій та парціальних компонентів. Представники третього підходу розкривають аналізований конструкт через сукупність парціальних компонентів. Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень соціальної компетентності, вивчення основних нормативних документів у галузі вищої освіти, власні напрацювання щодо розуміння сутності, змісту понять «компетенція» й «компетентність», їх структури дали змогу уточнити структурно-компонентний склад СК МСП і розглянути її як єдність та взаємозв'язок таких

складників, як мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний.

3. Визначено критерії, показники щодо кожного компонента та рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників (низький (репродуктивний), середній (конструктивний) і високий (творчий)). Діагностичний інструментарій для визначення стану сформованості СК МСП розроблявся з урахуванням сформульованого поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника», його змістової характеристики, структури відповідно до окреслених критеріїв та показників. До діагностичного інструментарію введено стандартизовані методики задля діагностики СК як ключової, надпредметної компетентності та специфічні авторські – для вимірювання СК МСП у контексті соціально-професійної діяльності майбутнього соціального працівника.

4. Розроблено модель соціально компетентного соціального працівника. У її основу покладено змістову характеристику та теоретично обґрунтовану структуру самої соціальної компетентності, носієм якої й має бути майбутній фахівець. До її структури включено домінуючі функції соціального характеру та здатності до реалізації цих функцій, професійно й соціально значущі особистісні якості та індивідуальні властивості соціально компетентного фахівця, систему соціальних компетенцій. Зазначено, що модель соціально компетентного фахівця є певним еталоном, бажаним взірцем належно підготовленого фахівця, а визначені узагальнені складники становлять основу системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, її графічної моделі. Концепцію формування СК МСП представлено як цілісну систему поглядів, яка дає змогу створити належні умови для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та на основі котрої відбувається формування в них соціальної компетентності. У її основу покладено ідеї інтеграції формальної, неформальної, інформальної освіти; ідеї формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки із забезпеченням неперервного процесу вдосконалення, самовдосконалення й саморозвитку; здійснення модернізації освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу та положення, згідно з яким основним результатом буде сформованість усіх компонентів соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників на належному (високому, середньому) рівні. Визначено провідну мету, завдання, основні характеристики концепції, окреслено методологічний, теоретичний, методичний та технологічний концепти.

5. Науково обґрунтовано, змодельовано та схарактеризовано систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, котра зорієнтована на забезпечення цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього фахівця, його мотиваційні, ціннісні орієнтації, світоглядну, особистісну, когнітивно-діяльнісну сфери, формування в студентів здатності до регуляції процесу й результату реалізації компетентності, рефлексії власної соціо професійної діяльності та діяльності інших; стимулювання до самонавчання, саморозвитку, формування в студентів компетенцій для навчання протягом життя. Вона охопила структуру самої соціальної компетентності, компоненти процесу її

формування, їх взаємодію та взаємозумовленість, чотири блоки: теоретико-методологічний (відображає наукові підходи, принципи, адекватні меті дослідження, що впливатимуть на досягнення позитивного результату – сформованості СК МСП), цільовий (презентує мету, завдання системи), змістово-процесуальний (висвітлює критерії побудови змістової підструктури з урахуванням компонентів соціальної компетентності та вимог до соціально компетентного майбутнього соціального працівника; етапи реалізації, організаційно-педагогічні умови, науково-методичне забезпечення, напрями формування СК МСП; об'єкти та суб'єкти процесу, що досліджується), результативний (демонструє компоненти, їх критерії, показники й рівні сформованості досліджуваного конструкту та моніторинг процесу його формування).

6. Визначено організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників (стимулювання соціальної активності студентів; створення відкритого, збагаченого соціальним складником освітнього середовища закладу вищої освіти; надання менторської підтримки студентам; актуалізація інноваційних технологій, традиційних й інноваційних форм, методів, засобів дієвого формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників) та розроблено науково-методичне забезпечення цього процесу. Визначено дієві технології (інформаційно-комунікаційні, ігрові, тренінгові, проєктні, інтерактивні), форми (традиційні, інтерактивні), методи (традиційні, активні, нестандартний інтерактивний метод – проєкт соціальної дії), засоби (слово, масові відкриті онлайн-курси, дистанційні курси, мережеві засоби, підручники, посібники й ін.) для формування СК майбутніх соціальних працівників. Система формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки упроваджувалася впродовж настановчо-мотиваційного, когнітивно-діяльнісного, рефлексивно-результативного етапів.

7. Кількісний і якісний аналіз результатів процесу формування СК МСП, здійснений по завершенню формувального експерименту (контрольний зріз), зафіксував статистично значущі відмінності між студентами експериментальної та контрольної вибірок у сформованості соціальної компетентності, дав змогу підтвердити загальну гіпотезу дослідження щодо дієвості процесу формування соціальної компетентності за умови впровадження в освітній процес закладу вищої освіти науково обґрунтованої, розробленої й експериментально перевіреної системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, структурними компонентами якої є підсистеми – відповідні блоки: теоретико-методологічний, цільовий, змістово-процесуальний, результативний.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів піднятої проблеми й засвідчує необхідність її подальшої розробки за такими перспективними напрямками, як пошук інноваційних підходів до формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників із використанням глобальної мережі Інтернет, ефективних механізмів соціальної взаємодії зі співрозмовниками/клієнтами в процесі віртуального спілкування; розробка масових відкритих онлайн-курсів із формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників та їх розміщення на онлайн-платформах дистанційного навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Сидорук І. І. Формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 388 с.
2. Сидорук І. І. До проблеми формування соціальної активності майбутніх соціальних працівників. *Духовність. Цінності. Психологія*: монографія/голов. ред. М. Ледзінська, І. Філіппова. Луцьк: Волиньполіграф, 2018. С. 132–138.
3. Сидорук І. І. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання психоактивних речовин. *Zamojskie Studia i Materiały*. Seria: Pedagogika. Tom XIV zeszyt 1. Zamość, 2012. С. 209–217.
4. Сидорук І. І. Реалізація соціального партнерства та взаємодії закладів вищої освіти з Молодіжним центром Волині у процесі підготовки фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. № 9 (382). С. 130–137.
5. Сидорук І. І. Студентське самоврядування як чинник формування та розвитку соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4 (11). С. 202–208. *Google Scholar*
6. Сидорук І. І. Визначення сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2019. Вип. 1 (44). С. 174–178. *Google Scholar, Index Copernicus*
7. Сидорук І. І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2019. № 2. (18). С. 283–291. *Google Scholar, Index Copernicus*
8. Сидорук І. І. Характеристика мотиваційно-ціннісного компонента соціальної компетентності майбутнього соціального працівника. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 4 (15). С. 91–99. *Google Scholar*
9. Сидорук І. І. Сучасний стан і тенденції професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. № 11 (395). С. 103–109.
10. Сидорук І. І. Особистісно-рефлексивний компонент соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників: характеристика сформованості. *Освітній простір України*. 2019. Вип. 17, ч. 2. С. 271–278. *Google Scholar, Index Copernicus*
11. Sydoruk I., Liakisheva A., Korpach N. Key competencies for lifelong learning of the social workers: the european approach. *Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific and practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects*. Vol. V/Ed.: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova. Baku, Banska Bystrica, Uzhhorod; Kherson: Posvit, 2019. P. 275–281.
12. Сидорук І. І. Формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі волонтерської діяльності. *Вища школа*. 2019. № 2. С. 54–66.

13. Fushtei O., Shkvyr O., Chorna N., Haidamashko I., Prysliak O., & Sydoruk I. Psychological and Pedagogical Conditions for Developing Professional Competency in Future Social Workers Using the Global Network Internet. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. 11 (3). P. 88–106. *Web of Science*

14. Сидорук І. І. Сущність і структурні компоненти соціальної компетентності майбутнього соціального працівника. *Современное образование Витебщины*. 2020. № 2 (28). С. 13–18.

15. Сидорук І. І. Застосування модифікованої таксономії Блума у формуванні когнітивної підструктури соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Молодий вчений*. 2020. №7 (83). С. 48–52. *Google Scholar, Index Copernicus*

16. Сидорук І. І. Використання технології mind mapping у формуванні соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 71, т. 2. С. 216–220. *Index Copernicus*

17. Сидорук І. І. Компетентнісний підхід до формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25, т.2. С. 189–193. *Index Copernicus*

18. Сидорук І. І. Критерії та показники сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Virtus: Scientific Journal*. February. № 41. 2020. С. 126–128. *Google Scholar*

19. Сидорук І. І. Модель соціально компетентного майбутнього соціального працівника. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. № 4 (408). С. 150–155.

20. Сидорук І. І. Модель формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31, т. 4. С. 141–146. *Index Copernicus*

21. Сидорук І. І. Результати дослідницько-експериментальної роботи з формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Молодь і ринок*. 2020. №2 (181). С. 123–128. *Google Scholar, Index Copernicus*

22. Сидорук І. І. Середовищний підхід у формуванні соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 4. С. 218–223. *Index Copernicus*

23. Сидорук І. І. Соціальне партнерство у формуванні компетентності майбутніх соціальних працівників. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2 (102). С. 80–83. *Index Copernicus*

24. Сидорук І. І. Формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 152–158. *Google Scholar, Index Copernicus*

25. Сидорук І. І. Формування соціальної компетентності студентів засобами онлайн-сервісу LearningApps. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24, т. 1. С. 226–230. *Index Copernicus*

Опубліковані праці, що забезпечують апробацію результатів дослідження

26. Сидорук І. І. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (3–5 черв. 2016 р., Луцьк)/А. В. Лякішева (заг. ред.), П. М. Гусак, І. М. Брушневська та ін. у 2 т. Т. 2 (О–Я). Луцьк: ФОП Покора І. О., 2016. С. 145–152.

27. Корпач Н. І., Сидорук І. І. Соціальні терапії в практиці соціально-педагогічної роботи. *Педагогіка: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів (18–19 трав. 2016 р., Луцьк)*/ за ред. П. М. Гусака та Н. І. Корпач. Луцьк: Вежа-Друк. 2016. С. 142–148.

28. Сидорук І. І. Студентське самоврядування як чинник формування соціальної активності студентів. *Молодіжна політика та молодіжна робота*: матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф. (23 груд. 2016 р., Дніпро)/за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 71–73.

29. Сидорук І., Корпач Н. Європейська волонтерська служба як чинник розвитку соціальної активності молоді. *Педагогіка: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи» (15 трав. 2017 р., Луцьк)*/за ред. П. М. Гусака, А. В. Лякішевої та Н. І. Корпач. Луцьк: Вежа-Друк. 2017. С. 263–266.

30. Лякішева А. В., Сидорук І. І. Соціальна активність майбутніх соціальних педагогів як чинник їх професійного становлення. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2017 р., Луцьк)/А. В. Лякішева (заг. ред.), І. М. Брушневська, П. М. Гусак та ін. Луцьк: ФОП Покора І. О., 2017. С. 156–159.

31. Сидорук І. І. Сформованість соціальних та громадянських навичок у магістрів спеціальності «Соціальна робота». *Педагогіка: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи (16 трав. 2018 р., Луцьк)*/за ред. П. М. Гусака, А. В. Лякішевої та Н. І. Корпач. Луцьк: Вежа-Друк. 2018. С. 196–200.

32. Корпач Н., Сидорук І. Тренінг «Планування соціальної дії» як чинник розвитку соціальної активності студентів-волонтерів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (31 трав.–1 черв. 2018 р., Луцьк)/А. В. Лякішева (заг. ред.), П. М. Гусак, І. Б. Кузава та ін.: у 2 т. Т. 1 (А–М). Луцьк: ФОП Покора І. О., 2018. С. 177–181.

33. Сидорук І. І. Актуальність взаємодії закладів вищої освіти з молодіжними центрами у процесі підготовки фахівців соціальної сфери. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 лист. 2018 р., Ніжин)/за заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 71–74.

34. Сидорук І. І. Теоретичне осмислення сутності дефініції «компетенція». *Педагогіка: зб. наук. праць*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та спеціальної освіти» (13 трав. 2019 р., Луцьк)/за ред. П. М. Гусака, А. В. Лякішевої та Н. І. Корпач. Луцьк: Вежа-Друк. 2019. С. 225–228.

35. Сидорук І. І. Місце соціального інтелекту у структурі соціальної компетентності майбутнього соціального працівника. *Педагогіка: матеріали IV Всеукр. круглого столу «Педагогічний дискурс»* (28 жовт. 2019 р., Луцьк). Луцьк: Вежа-Друк. 2019. С. 256–260.

36. Сидорук І. І. До проблеми підготовки соціальних працівників в Україні. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти: зб. наук. праць за матеріалами IX Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (23–24 квіт. 2019 р., Переяслав-Хмельницький)/наук. ред. В. П. Коцур, Д. С. Мазоха. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 116–118.*

37. Сидорук І. І. Актуальність проблеми формування соціальної компетентності майбутнього соціального працівника. *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах* (28 берез. 2019 р., Київ)/укладачі: О. В. Гавва, М. А. Казаков, М. О. Колотило, Б. В. Новіков, І. К. Покуліта. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2019. С. 180–182.

38. Сидорук І. І. Функції соціальної компетентності соціального працівника. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (28–29 трав. 2019 р., Луцьк)/за заг. ред. А. В. Лякішевої. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. С. 232–234.*

39. Сидорук І. І. Суспільні та освітні вимоги до підготовки соціально компетентного майбутнього соціального працівника. *Формування ключових і предметних компетентностей засобами сучасних освітніх технологій: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю Криворіз. держ. пед. уні-ту та 60-річчю психол.-пед. ф-ту (спец. «Початкова освіта»)* (21 лист. 2019 р., Кривий Ріг)/Кривий Ріг: КДПУ. С. 208–213.

40. Сидорук І. І., Корпач Н. І. Сутність та особливості тьюторського супроводу. *Педагогіка: зб. наук. праць: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та спеціальної освіти»* (14 трав. 2020 р., Луцьк). Луцьк. 2020. С. 270–274.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Корпач Н. І., Сидорук І. І. Сільська громада як чинник вирішення соціальних проблем дітей та молоді. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. № 8 (233). С. 134–138.*

42. Соціальна педагогіка: навч.-метод. матеріали для підготовки бакалаврів соціальної педагогіки/П. М. Гусак та ін.; за заг. ред. П. Гусака, Л. Грицюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2012. 668 с. С. 27–35, 247–255, 475–488, 554–564, 475–488.

43. Сидорук І. І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. № 1 (302). С. 169–173.*

44. Корпач Н. І., Сидорук І. І. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2 (3). С. 30–34.*

45. Сидорук І. І. Стан насильства серед дітей в українській загальноосвітній школі. *Rodzina i szkoła wobec zachowań ryzykownych: monografie/redakcja naukowa Małgorzata Dubis; Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie. 2017. С. 107–123.*

46. Корпач Н. І., Сидорук І. І. Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 1 (8). С. 133–139. *Google Scholar*

47. Педагогіка вищої школи: навчально-методичне забезпечення магістерської програми: навч.-метод. посіб./за заг. ред. П. Гусака, І. Остапйовського. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 336 с. С. 310–321.

48. Сидорук І. І., Корпач Н. І. Формування соціальної активності дитини з обмеженими можливостями в громадських об'єднаннях. *Światło i dźwięki. Psychologizne i interdyscyplinarne uwarukowania niepełnosprawności sensorycznej: monografie/red. nauk. Marian Zdzisław Stepulak; Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie*. 2018. С. 141–153.

49. Соціальна робота: навчально-методичне забезпечення магістерської програми: навч.-метод. посіб./за заг. ред. П. Гусака, Н. Корпач. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. 424 с. С. 116–134, 238–257, 299–312.

50. Сидорук І. І., Корпач Н. І. Благодійна діяльність та фандрайзинг у соціальній роботі: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. №1 (12). С. 101–108. *Google Scholar*

АНОТАЦІЇ

Сидорук І. І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації розглянуто й обґрунтовано теоретичні та методичні основи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Визначено сутність, складники соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; розроблено критерії, показники, рівні її сформованості в студентів та діагностичний інструментарій для визначення стану сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Розроблено модель соціально компетентного соціального працівника. Обґрунтовано концепцію формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Створено, науково обґрунтовано й експериментально перевірено систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: заклад вищої освіти, фахова підготовка, соціальна робота, компетентнісний підхід, соціальна компетентність, майбутні соціальні працівники, освітнє середовище, система формування соціальної компетентності, організаційно-педагогічні умови.

Сидорук И. И. Теория и методика формирования социальной компетентности будущих социальных работников в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертации рассмотрены и обоснованы теоретические и методические основы формирования социальной компетентности будущих социальных работников в образовательной среде высшего учебного учреждения. Определяются сущность, компоненты социальной компетентности будущих социальных работников; разработаны критерии, показатели, уровни ее сформированности у студентов и диагностический инструментарий оценки состояния сформированности социальной компетентности будущих социальных работников. Разработана модель социально компетентного социального работника. Обоснована концепция формирования социальной компетентности будущих социальных работников. Создана, научно обоснована и экспериментально проверена система формирования социальной компетентности будущих социальных работников в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: высшее учебное учреждение, профессиональная подготовка, социальная работа, компетентностный подход, социальная компетентность, будущие социальные работники, образовательная среда, система формирования социальной компетентности, организационно-педагогические условия.

Sydoruk I. Theory and Methods of Social Competence Formation of Future Social Workers in the Process of Professional Training. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogics. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The study reveals and substantiates the theoretical and methodological fundamentals of the social competence formation of future social workers in a higher education institution (HEI). Therefore, within the scientific research, it was established that the social competence of the future specialist is the basis of his/her successful professional development. The training of social workers, social educators – students of the first (bachelor's) level of higher education of the specialty 231 Social work in the field of study 23 Social work is highly emphasized. The requirements for the training of competent social workers in a higher education institution in the following areas are analyzed: state claims; requirements of higher education establishments; demands for the personality of a social worker, due to the professional sphere; social requirements for the social workers' personality and their training; individual requirements and aspirations of the student concerning professional training and activity; international requirements for the personality of a social worker, and his/her training. Own researches and synthesis of the basic concepts offered by scientists, allowed: 1) to trace basic issues in the future social workers training and their social competence formation; 2) to outline the ways to solve the above-mentioned problems. The analysis of the competency-based approach and actualization of personal skills of lifelong learning facilitated the substantiation of the new paradigm of future social workers training in HEI in terms of their social competence formation. The analysis of dissertations on the research problem testified to the existence of variable approaches to determining the essence and content of social competence, methods of its formation in the higher education institution.

The social competence of a future social worker is defined as an integrative characteristic of personality, a set of social knowledge, skills, abilities/ competencies, experience (cognitive-activity component), motives, values, attitudes (value-motivational component) and personal qualities, including professionally significant ones, and abilities

(personality-reflexive component) that allow the future specialist to interact effectively with society, establish contacts with various social institutions, groups, individuals, use social technologies and projects in crucial areas of activity and life, productively implement social roles and functions within the competence of the social worker. The criteria, indicators and levels of social competence formation of future social workers (low/reproductive, medium/constructive and high/creative) are determined. Diagnostic tools for assessing the state of social competence formation of future social workers have been developed, considering the formulated concept of «social competence of the future social worker», its content and structure.

A model of a competent social worker has been designed. It is based on the semantic characteristics and substantiated structure of the social competence itself, which should be carried by the future specialist. Its structure includes dominant functions of social nature and ability to realize these functions, professionally and socially significant personal qualities and individual properties of socially competent specialist (motivational, value orientations; attitudes; character traits; communicative, verbal skills and reflective skills), system of social competencies.

The concept of social competence formation of future social workers is presented as an integral system of views, which makes it possible to create appropriate conditions for the professional training of future social workers and on the basis of which the formation of their social competence takes place. The main idea, purpose, objectives, crucial characteristics of the concept are determined. It is based on the ideas of formal, non-formal, informal education integration; ideas of social competence formation of future social workers in the process of professional training with maintenance of continuous process of improvement, self-improvement and self-development; modernization the educational process implementation in terms of the competency-based approach. Theoretical, methodical, methodological and technological concepts are outlined.

The system of social competence formation of future social workers is substantiated and developed. It included the structure of social competence itself, the components of the process of its formation, their interaction and interdependence. The system comprised four blocks: theoretical and methodological, target, content-procedural, effective. The process of the system implementation of social competence formation of future social workers is realized at instructive-motivational, cognitive-activity, reflexive-productive stages. It should be implemented in the educational environment of higher education institution of certain organizational and pedagogical conditions and scientific-methodical support of their realization. The practical significance of the study is that we proved the effectiveness of the developed social competence formation system of future social workers and the possibility of its implementation in the educational process in higher education institution.

Keywords: higher education institution, professional training, social work, competency-based approach, social competence, future social workers, educational environment, system of social competence formation, organizational and pedagogical conditions.

Підписано до друку 12.02.2021.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/21/2-2

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.